

SÖZCÜKLERİN PEŞİNDEKİ HAYAT: SEMİH TEZCAN

Nuran TEZCAN

*Beni soracak olursanız, bir çeşit kuyumcuyum
Ama elmaslarla, incilerle, yakutlarla meşgul değilim.
Onları, avuç avuç sizlere, değerli konuklara armağan ediyorum!
Benim hazinelerim, benim uğraştığım malzeme: **Kelimeler**.
Şimdi size onlardan birini tanıtacağım.*

demişti, Semih! 5 Ekim 2013'te. Baba olarak kızını damada emanet ettiğinde misafirlere “dügün” kelimesinin etimolojisini yaparak “hoş geldiniz” demişti. Öyle ki “dügün” kelimesi için şimdiye kadar yapılan etimolojik açıklamaları sıralayıp bunların hangi gerekçelerle doğru olmadığını anlattıktan sonra kendisinin yeni etimolojik açıklamasını gerekçeleriyle esprili bir şekilde anlatmıştı. Böylece misafirlere sadece eğlenmek için değil, aynı zamanda bilinçli bir kutlama için geldiklerini öğretmişti.

“**Kelimeler**” Semih Tezcan'ın günlük hayatının ve bilim hayatının temeliydi. Türkçeden, Türkçenin kelimelerinden o sorumluydu, kökenini bulmak, bilinmeyi çözmek, yanlış bilineni, yanlış okunanı düzeltmek, onun başlıca kaygılarıydı... Türkçeyi tüm zenginliği ve en doğru biçimiyle ortaya çıkarmak... Doğruyu bulmak kadar, gördüğü yanlışları çizmek, duyduğu yanlışları düzeltmek de onun bilim ve hayat sorumluluğuydu.

Gün, “*âlem ağıyardan hâli iken*” masaya konan bir fincan kahveyle başlardı: Bir kelimenin etimolojik kökeninin peşinde! Ya daha önce çözülmek için dinlenmeye bırakılmış bir kelimenin yeniden, yeni bulgularla etimolojik bağını kurmanın, ya da herhangi bir metinde yanlış okunmuş bir kelimenin düzeltilmesinin peşinde... Türkçenin uzak tarihinden, uzak coğrafyasından, uzak kökenlerinden bugüne yeni bir bulgu, yeni bir sentez, yeni bir heyecan vardı her gün... Gün boyu sözlükten sözlüğe, metinden metine, nottan nota ulaşarak ya çözümlenmenin heyecanı ya da soru işaretlerinin çıkmazında yeni kanıtlarını buluncaya değin ertesi bir zamana bırakılan bir yazının, bir paragrafın peşinde saatler, zamanlar akıp giderdi...

Onun için önemli olan işi bitirmek değildi, doğruyu bulmaktı, doğruyu buluncaya kadar peşini bırakmamaktı. Metinlerin peşinde, sözcüklerin peşinde paralel çalışma tezgâhları kurmuştu. Onun için her çalışma eksikti, en mükemmel oluncaya kadar, en son sorun çözümleninceye kadar düşünmek, araştırmak gerekiyordu. Tam en sona gelmişken ulaştığı yeni bir veri onu yeniden düşünmeye, en baştakini yeniden irdelemeye götürüyordu. Zengin bir birikimi, kökene kadar inen engin bir birikimi vardı. Yazdığı bir yazıyı 10 yıl, 15 yıl, belki de daha fazla yayınlamadan bekletebilirdi. Çünkü saptadığı bir etimolojiye “bir yeni kanıt” daha ekleyebilirdi.

Yaşamım boyunca gözlemediğim bu özelliğin en son kanıtı onun ardından Yapı Kredi'nin *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar [DKOÛN]* (Tezcan, 2001) kitabını yeniden basma talebi gündeme geldiğinde karşıma çıktı. 2001'de yayınlanan bu kitabın 2. baskısı için “yeni notlarımı ekleyeceğim” diyerek izin vermemişti. “Yeni notlarını” eklemesi 2014’e kadar sürmüştü! *Dede Korkut Oğuznameleri* (Tezcan ve Boeschoten, 2012) kitabı 5. baskıya geldiği hâlde *DKOÛN* kitabı 1. baskıda kalmıştı. Yapı Kredi her ikisini de yeniden basmak istediğinde bilgisayarında *DKOÛN* kitabının 2014 tarihli versiyonunu gördüm. 2014’te yeni notlarla son bir versiyon hazırlamış! Hatta birkaç öğrencisine “gözden kaçmış yazım yanlışı olmasın” diye son düzeltme okumaları yaptırmış. Üzerinden 3 yıldan fazla zaman geçmişti, o hâlâ bir kere daha okuma, bir kere daha düzeltme, ekleme şansını elinde tutuyordu. Bu elbette onun “mükemmeliyetçilik”iydi, derin birikimin getirdiği ince kaygılarıydı, hiçbir bilgiyi atlamamanın, hiçbir yayını kaçırmamanın, çok yönlü düşünmeden sonuca varmanın risklerinin kaygılarıydı...

Semih Tezcan’la 1974 yılında çalışma masalarımızı karşı karşıya koyup birlikte yaşamaya başladığımız günden beri gerek eline aldığı metinlerde okuma düzeltmeleri yapması, gerekse orijinal metinlerde çekimleyenin [onun kendi bulduğu sözcük] yani müstensihin aslını bilmediği kelimeyi yanlış yazdığını saptaması onun dikkatimi çeken başka bir özelliği olmuştu. Yazma metin olsun veya yayımlanmış metin olsun, ya yazım olarak, ya okunuş olarak ya anlamlandırma olarak sorunlu kelimelerin hemen farkına varır ve doğru kelimenin hangi kelime olması gerektiğini bulurdu. Onun bu özelliği, Osmanlıca yazmaları okumanın, klasik eski edebiyat öğretiminde olduğu gibi sadece “mevcut Arap harflerine göre” okuma işi olmayıp Arapça, Farsça bilmenin ötesinde eskicil “Türkçe” bilmenin ve birikiminin ne denli gerekli ve önemli olduğu gerçeğini ortaya koymuştu.

Özellikle 14. ve 15. yüzyıl metinleri, Fars edebiyatı paralelinde çeviri ya da özgün konulu mesnevilerden değişik konulu metinlere kadar “Türkçe”ye dayanan yazı dilinin ürünleriydi. Yazı dilinin, edebiyat dilinin klasikleşme yolunda gelişmesiyle yazı dilinden kaybolan bu kelimeler, 16. yüzyılda Arapça ve Farsça kelimelerle rafine bir edebi anlatım zevkine ulaşan şair-yazarlar tarafından “*kavm-i kadîmün oguzâne ve kâhiyâne*” dili olarak görülmüş, “*elfâzi garîbe*” ve “*ibârât-ı vahşiyye*” olarak nitelendirilmişti.¹ 16. yüzyılda artık şairler kaleme aldıkları metinlerde “*ahâlî-i kurâda ve kavâbil-i kâhiyânda*”² kullanılan bu kelimelerden uzaklaşıyordu. Öyle ki klasik dönemde yeni konulu mesneviler kaleme alınırken, önceki mesneviler de bu “*vahşiyet el-istimâl olan bazı kelimât-ı garîbe*”den kurtarılıp Arapça, Farsça kelime ve ibarelerle yeniden

¹ bk. (Canım, 2000, s. 339).

² bk. (Canım, 2000, ss. 339-340).

yazılıyor, seçkin bir anlatım kazandırılıyordu.³ İşte Semih Tezcan, yaşamını, hayat enerjisini ve heyecanını bu “*vahşî*” sözcüklere adanmıştı. Yaşamı boyunca bu “*vahşî*” *kelimelere* dört elle sarıldı, Arap harfli yazımlarının doğru okunması, doğru anlamlandırılması için çalıştı. Çünkü bu *vahşî kelimât* yani bu kaba öz Türkçe kelimeler, 16. yüzyıl şair-yazarları, çekimleyenleri için unutulmuş, anlaşılmayan kelimeler olduğu gibi, bugünün klasik metinlerin söz varlığına odaklanmış edebiyat bilimcileri için de büyük bir sorundu.

O, Türkçenin en eski kaynaklarından başlayarak, başta İslamiyet öncesi Uygurca olmak üzere Orta Asya Türk dillerinden Balkanlara uzanan Anadolu Türkçesinin söz varlığına etimolojik kökenleriyle hâkimdi. Başka bir söyleyişle “Türkoloji birikimi Türkçenin belli bir kolu, belli bir dönemi ile sınırlı” olmayıp Türkçeye dikey ve yatay olarak hâkimdi. Bu birikimle geçmişten bugüne Türkçenin yalnız sözcük varlığına değil, çağlar boyu “Türkçe düşünme ve söyleme” mantığına da hâkimdi, dolayısıyla kelimeyi yalnız içerdiği Arap harflerine bağlı kalarak değil, Türkçenin “düşünme mantığına, cümle mantığına, kültürel dünyası”na bağlı kalarak da irdeler, buna göre metne uyan doğru kelimeyi hedeflerdi. Bu yöntem onu okuduğu metinde çekimleyenin yanlış yazımını düzeltecek denli metne hâkim kılmıştı. Çekimleyenin hangi kelimeyi neden yanlış yazdığını, ya da o kelimenin hangi kelimedenden nasıl bir değişime uğradığını çözerdi. Dolayısıyla bu birikimiyle okuduğu metin âdetâ onun kafasında bir X-Ray taramasından geçirdi. Bu birikimiyle yayınlanmış pek çok metne okuma düzeltmeleri yapmış ya da yayın aşamasında olan birçok çalışmaya okuma düzeltmeleriyle katkıda bulunmuştu.

Yalnız metinlerdeki değil, sözlüklerdeki sorunların da izini sürüyordu, Semih Tezcan. Örneğin 2009 yılında Kayseri Erciyes Üniversitesinde Cem Dilçin adına düzenlenen sempozyumda sunduğu bildiride *kıv* kelimesinin *Tarama ve Derleme* sözlüklerindeki anlamları üzerinden etimolojik izini sürmüş ve yine *Derleme Sözlüğü*nde verilen ve paralel anlamlarından çok farklı olan, yalnız Ankara’dan derlenmiş olduğu belirtilen “yazgı, baht” (DerS. 2849 *kıv* ‘yazgı, baht’) anlamının arkasında nasıl bir okuma yanlışlığının olduğunu, bunun “derlenmiş bir kelime olmayıp *Divânü Lügat’it-Türk*’ten alınıp “ağız kelimesi” diye TDK’ya sunulduğunu, bunun “sahte bir derleme” olduğunu ortaya koymuştu. (Bk. Tezcan, 2011, ss. 333-334). Yine aynı yazısında EDPT kısaltmasıyla verdiği, günlük hayatında elinden ve dilinden düşürmediği ünlü

³ Kaynaklarda Mehmed diye bilinen (Semih Tezcan’ın saptamasıyla) Muhammed’in 14. yüzyılın sonunda kaleme aldığı *Işknâme*’sinin 16. yüzyılın sonunda Sohrweide’nin saptadığı üzere Şerif tarafından kaleme alınan mensur versiyonunda artık “*vahşî*” Türkçe kelimelerden arındırılması amaçlanmıştı. Bk. Sohrweide (1976)’nin hazırladığı “Neues zum ‘Işq-Nâme” adlı Almanca makalenin Türkçeye çevirisi Semih Tezcan tarafından “Işk-nâme diye Adlandırılan Eser Üzerine Yeni Bilgiler” başlığıyla 2016 yılında yayımlanmıştır (Sohrweide, 2016).

Clauson sözlüğündeki *kıv* kelimesi ile ilgili “çeşitli yanlışlar bulunduğu” dikkat çekmişti. *Derleme Sözlüğü*ndeki derlemecinin yanlışlarından, Clauson sözlüğündeki kanıtların yanlışlarına değin sözlüklerin izini süren, sözcüklerin nereden nereye geçtiğini, hangi kelimenin hangi sözlükte olduğunu, olabileceğini bilen bir birikimdi onunki! Onun bu yönünü çok iyi fark etmiş olan Klaus Kreiser onu “sözlüklerdeki yanlışları düzeltten adam” olarak nitelemişti.

Onun “düzeltme” hedefi yalnız bilgi birikimiyle de sınırlı değildi. Bu onun aynı zamanda bilim insanı kişiliğinin bir “sorumluluğu”ydu. Gördüğü yanışı ya da keşfettiği doğruyu söylememek onun bilim insanı kişiliğine uymazdı. Doğru bilgiyi ortaya koymak, göstermek ne denli önemliyse, çözemediği kelimeyi soru işaretiyle belirtmek, çözülmesi gerekeni sorgulamaya açmak da onun sorumluluğuydu. Bundan yaşamı boyunca hiçbir zaman ödün vermedi. Başkalarının yayımlarındaki yanlışları göstermesi de bu sorumluluğunun parçasıydı.

Ya sayfaların yırtık yerlerindeki **kelimeler**! Eski Uygurcanın iki cam arasında saklanan “yırtık kâğıt”larındaki kelimeler için verilen emek... Peter Zieme ve Semih Tezcan bir araya geldiklerinde günlerce bu “yırtık kâğıt”ların fotokopileri üzerinde okunan kelimelerden ve harflerden yırtık yerlerdeki harf ya da kelimeleri çıkarmaya çalışırlar... çıkarırlar... Çıkmayanları da günlerce, yıllarca süren haberleşme ve tartışmalarla hedefe doğru giderlerdi.

Doktoramı yaparken *Seyahatname*'nin 9. cildini mikrofilmden okumuştum. Daha sonra aslını görmek için İstanbul'a geldim. Semih'le birlikte Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesine gittik. Ben karşımda beni inzibat olarak bekleyen memurun gözetiminde heyecanla *Seyahatname*'yi inceliyordum, Semih de başka bir masada, başka bir yazmayla meşguldü. Bir ara yanıma geldi. Elindeki yazmayı uzatarak “Şu kelimeyi okusana” dedi. Ben de başımı bu yazmadan öbürüne çevirip okumaya çalıştım. Fakat okumamı istediği kelimenin olduğu yer yırtıktı. “Burası yırtık, okunacak bir şey yok” dedim. “Ben de onun için sordum” dedi. “Orada bir şey yazsa herkes okur, yırtık yeri okuyacaksın” dedi.

Evet, Semih Tezcan yazmalardaki çekimleyenin yanlış yazımlarından yırtık kâğıtlarda yok olmuş **kelimelerin** bilim insanıydı.

Evliya Çelebi Seyahatnamesindeki kelimeler, onu Türkçenin başka bir deryasına sürüklemişti. *Seyahatname*'nin sözlüğünü yapmak onun Türkçe uğruna doyumsuz çalışma tutkusunun başka bir hedefiydi. Bu uğurda Robert Dankoff ile haberleşmelerle Türkiye ile Amerika arasında âdetâ kısıyol bağlantısı kurulmuştu.

Onun için bilimsel nesnellik içinde Türkolojiye hizmet etmek önemliydi. Bilimsel nesnellik, gerçeği bulup göstermek, insan için, insanlık için bir

görevdi. Bilimsel gerçeklikten sapmak da aynı derecede tahammül edilemezdi. Hamasetten şarlatanlığa kayması çok kolay olan Türkoloji gibi bir alanda bilimsel gerçekleri, doğruları ödün vermeksizin söylemek, spekülasyonlar üretenlere, bilim adına kendi deyimiyle “zırva” üretenlere, [ki bu türlü yazıları üzerine *zırvanamerler* yazdığı bir dosyada topluyordu] eleştiri yöneltmek de onun kişiliğinin vazgeçilmez ölçütüydü.

Genç meslektaşlar ve onlarla iletişim onun için çok önemliydi. Onların heyecanını paylaşmak, onlara heyecan vermek, onları desteklemek bilimsel sorumluluğunun bir parçasıydı. Onların çalışmalarını ve sonuçlarını yakından izler ve beklerdi.

Gönül perspektifi geniş bir insandı, Semih Tezcan. Turfan yazmalarından, Halaççaya, *Kutadgu Bilig*'den *Dede Korkut Oğuznamelerine*, Rabgûzî'den, *Nehcü'l-ferâdis*'ten Evliya Çelebi'ye, *Azerbaycan Halk Yazını Örneklerinden* Nazım Hikmet'e kadar kendini Türk dilinden, Türk edebiyatından sorumlu hissederdi. Türk ve dünya edebiyatını okuyan, çağının düşün akımlarına ilgi duyan entelektüel bir kişiliğe sahipti... Haksızlığa, yüzeysel bilgiye hiçbir zaman tahammül edemedi! Bu uğurda mücadele vermek, hayatına/hayatımıza bedelleri olsa da, onun tek yaşam düsturuydu. O, Talat Halman'ın dediği gibi bir Robin Hood'du.

Kaynakça

- Canım, R. (2000). *Latîfî Tezkiretü's-şu'arâ ve Tabsıratu'n-nuzâma (İnceleme-Metin)*. Ankara: AKM Yayınları.
- Sohrweide, H. (1976). Neues zum 'İşq-Nâme. *Studi Preottomani e ottomani. Atti del Convegno di Napoli (24-26 settembre 1974)*. Napoli: Istituto Universitario Orientale. 213-218.
- Sohrweide, H. (2016). İşq-nâme diye Adlandırılan Eser Üzerine Yeni Bilgiler. (S. Tezcan, Çev.). *Türük Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halk Bilimi Araştırmaları Dergisi*. Sy 7. 15-23.
- Tezcan, S. (2001). *Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tezcan, S. (2011). Klasik Edebiyat Metinlerinde Arkaik Kelimeler. A. Kılıç, A. Dağlar ve A. Tanyıldız (Yay. Haz.), *III. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu (Prof. Dr. Cem Dilçin Adına)*. 13 Şubat 2009 Kayseri- Bildiriler içinde (ss. 327-338). Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.
- Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2012). *Dede Korkut Oğuznameleri* (4. bs.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

